

Сторінки історії

УДК 581.1.046:63:001.89:001.
5:63(477) (091) «Махов»
© 2021

**Г.Г. МАХОВ — ВИДАТНИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ УЧЕНИЙ
У ГАЛУЗІ АГРОГРУНТОЗНАВСТВА,
ОРГАНІЗАТОР
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ
ДОСЛІДНОЇ СПРАВИ
(1886 – 1952)**

В.А. Вергунов

*доктор сільськогосподарських наук,
доктор історичних наук, професор, академік НААН
Національна наукова сільськогосподарська
бібліотека НААН*

*вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, 03127, Україна
e-mail: dnsgb-uaan@ukr.net
ORCID:0000-0002-5476-4845*

Надійшла 3.03.2021

Мета. Розкрити знакові віхи життєвого та творчого шляху, узагальнити основні наукові здобутки талановитого вченого-аграрія, одного з фундаторів меліоративного ґрунтознавства, організатора вітчизняного галузевого дослідництва та вищої фахової освіти в Україні Г.Г. Махова. **Методи.** Загальнонаукові — аналіз, синтез, класифікація; історичні — проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, ретроспективний, біографічний. **Результати.** Висвітлено внесок ученого в становлення провідних науково-дослідних інституцій з проблем ґрунтознавства та сільськогосподарської меліорації, оформлення ґрунтознавства як обов'язкової дисципліни на базі закладів вищої аграрної освіти України та світу. Розкрито творчі пошуки Г.Г. Махова, автора першого в країні підручника «Ґрунтознавство» та навчального посібника «Ґрунти України», з популяризації галузевих здобутків як члена редколегії журналу «Ґрунтознавство», організатора Першого з'їзду ґрунтознавців України, директора сільськогосподарського музею. **Висновки.** Систематизовано наукову спадщину вченого за напрямками: агрономічне та меліоративне ґрунтознавство, проблеми дегенерації ґрунтів, лісонасадження в степах, боротьба з посухою, ерозія ґрунтів, системи удобрення та обробітку ґрунту, їх вплив на агрофізичні властивості ґрунту. Як пріоритетні розробки Г.Г. Махова розглядали першу детальну карту ґрунтів України на новій морфолого-генетичній основі, а також першу карту ерозійності ґрунтів.

Ключові слова: аграрна освіта, ґрунтознавство, сільськогосподарська меліорація, ерозія ґрунтів.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202104-10>

На сучасному етапі вивчення історії аграрної науки та освіти в Україні велике значення має аграрна біографіка та біографістика. Контекстове дослідження колективних та інтелектуальних біографій відомих учених сприяє формуванню уявлень про цілісний процес організації вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи та фахової освіти і роль визнаного лідера в розробленні основоположних принципів ґалузевої науки. Підтвердженням цього є життя і діяльність Г.Г. Махова — талановитого вченого першої половини минулого століття, який був ініціатором і ідейним натхненником створення багатьох спеціалізованих ґалузевих наукових установ, освітніх підрозділів, одним із фундаторів наукових основ меліоративного ґрунтознавства.

Окремі напрями його діяльності досліджували автори [1–7]. Прагнення ще раз переосмислити його значний внесок у розвиток наукової думки з ґрунтознавства, розбудову ґалузевого дослідництва та поширення фахової освіти спонукає до системних розвідок.

Мета досліджень — науково-історичний аналіз життєвого і творчого шляху Г. Г. Махова, узагальнення його здобутків в організації сільськогосподарської дослідної справи та фахової вищої освіти, а також його результативних наукових пошуків у розробленні основ меліоративного ґрунтознавства, системи удобрення та обробітку ґрунту, їх впливу на агрофізичні показники культури.

Методи досліджень. Дослідження ґрунтуються на принципах історичного пізнання: об'єктивності, системності, наступності, комплексності, багатофакторності. Використано загальнонаукові (аналіз, синтез, класифікація) та структурно-функціональні методи. Значну увагу приділено історичним методам дослідницького пошуку (проблемно-хронологічному, порівняльно-історичному, ретроспективному, біографічному) та джерелознавчому аналізу.

Результати досліджень. За офіційним довідковим виданням радянської доби, Григорій Григорович Махов народився

23 серпня 1886 р. в сім'ї вчителя нижньої технічної школи м. Рибінська Череповецького повіту Новгородської губернії [6]. Батько вченого брав активну участь у революційному русі 80-х років XIX ст., був у засланні, де й помер. Упродовж 1898–1906 рр. Г.Г. Махов навчався в Рибінській гімназії. Через важке матеріальне становище з 5-го класу почав підробляти уроками. Згодом також брав участь у революційному русі. З 1904 р. став членом гуртка та бойової дружини Рибінської міської організації РСДРП, у 1905 р. очолив страйк у гімназії, за що потрапив під нагляд поліції і змушений був разом із сім'єю в 1906 р. переїхати до Києва. Того самого року він вступив на природниче відділення фізико-математичного факультету Університету Святого Володимира (нині — Київський національний університет імені Тараса Шевченка) на спеціалізацію «агрономія». З 1911 р. ще студентом Г.Г. Махов розпочав наукову роботу з ґрунтознавства практикантом лабораторії персоналу колективних дослідів Київського губернського земства. З наступного року був призначений на посаду хіміка цієї лабораторії, де вивчав поглинальну здатність підзолистих ґрунтів півночі Київської губернії, методи визначення гумусу і вплив мінеральних добрив на якість урожаю жита та пшениці. Результати роботи було опубліковано в 3-х частинах «Звітів» у 1912 р. [3].

Після закінчення університету в 1913 р. Г.Г. Махова було призначено помічником завідувача з дослідження ґрунтів колективних дослідів, які організувало Київське губземство. Після його ліквідації працював на посадах спеціаліста-ґрунтознавця, завідувача секцією ґрунтознавства сільськогосподарського відділу Київського губернського земельного управління. У 1920 р. разом із цим підрозділом перейшов до Київської крайової сільськогосподарської дослідної станції. Упродовж 1919–1923 рр. він був членом Колегії Київського крайового управління по дослідній справі. У 1919 р. організував у м. Києві зразковий сільськогосподарський музей при Сільському

будинку. Був одним із ідейних фундаторів заснування мережі такого типу установ на Наддніпрянщині.

З 1.02.1920 р. Г.Г. Махов — спеціаліст секції ґрунтознавства Сільськогосподарського наукового комітету України (нині Національна академія аграрних наук України), а з 17 липня того самого року її очолив. З 1.08.1921 по 1.12.1921 р. — директор Центрального сільськогосподарського музею і голова Музейного бюро Комітету. У 1920 р. разом із О. Душечкіним, М. Данилевським, О. Янатою та Л. Носовою за рішенням наради Київських діячів сільськогосподарської науки та представників зацікавлених установ увійшов до складу Комісії з організації Київської філії СГНКУ. Того самого року організував сільськогосподарський відділ виставки Київського губревкому. З 1922 р. він член і секретар Комітету районізації України і член Виставкового Комітету, а з 1923 р. — засновник і директор Інституту експериментального ґрунтознавства СГНКУ. Г.Г. Махов був організатором і членом президії Першого з'їзду ґрунтознавців України, що відбувся 15–21.04.1923 р. На зібранні вперше репрезентував ґрунтову карту Київської губернії у 10-верстовому масштабі та аналогічну всієї України в 25-верстовому масштабі. У 1923 р. в павільйоні «Україна» на Першій Всесоюзній сільськогосподарській виставці в Москві представив відібрані особисто зразки ґрунтів дослідних станцій республіки та ґрунтову карту України в масштабі 60 верст в англійському дюймі [4].

З липня 1920 р. по січень 1924 р. за сумісництвом Г.Г. Махов працював спочатку приват-доцентом, а потім професором агрономічної кафедри Київського інституту народної освіти. Українською мовою викладав у вузі ґрунтознавство та енциклопедію сільського господарства, керував агрономічним кабінетом і лабораторією навчального закладу [2, 7].

З 1922 р. Григорій Григорович співпрацював з ВУАН (нині Національна академія наук України) як член її геологічної секції. На початку 1924 р. разом із СГНКУ переїхав до Харкова. З 15.03.1924 р. по 28.10.1924 р. за сумісництвом працював завідувачем, а потім до 1926 р. — професором кафедри

ґрунтознавства Харківського інституту сільськогосподарства та лісівництва імені Х.Г. Раковського (нині Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва) і очолював секцію географії та морфології ґрунтів науково-дослідної кафедри ґрунтознавства НКО УСРР при цьому навчальному закладі. За методикою Г.Г. Махова і Д.Г. Віленського зібрано колекцію ґрунтів України, яку було представлено на 1-му Міжнародному ґрунтознавчому конгресі у м. Вашингтоні (1924). Упродовж 1924–1927 рр. він — член Президії СГНКУ. У 1925 р. Держвидав УСРР (Харків) видрукував його перший у країні підручник «ґрунтознавство» для вищих і середніх навчальних закладів. З 1925 р. Г.Г. Махов — член Бюро по Лісовій дослідній справі при Всеукраїнському управлінні лісами. За рішенням НКЗС УСРР із другої половини 1925 р. і впродовж 1926 р. — керівник ґрунтової, геологічної та гідрологічної частини дослідження Олешківських пісків. З 1925 по 1934 р. він — член редколегії журналу «ґрунтознавство» (Москва). У 1926 р. — член Ради ґрунтознавців по Україні та м. Харкову і керівник секції «генезис ґрунтів» для проведення VI Всеросійського з'їзду ґрунтознавців у Ленінграді. На Всесоюзному з'їзді геологів у м. Києві (30.09.–6.10.1926 р.) Г.Г. Махов доповів про узагальнені результати територіальних ґрунтових досліджень в Україні. У 1927 р. склав і видав першу 25-кольорову детальну карту ґрунтів України на новій генетичній основі в масштабі 1:1000000 з текстом українською та англійською мовами. З 1927 р. він завідувач відділу кори вивітрювання і четвертинних покладів Українського геологічного інституту. Упродовж 1927–1930 рр. — учасник Пленуму Постійної Комісії для вивчення продукційних сил України ВУАН. З 1.05.1927 р. — завідувач відділом ґрунтознавства Центральної агрохімічної лабораторії (нині ННЦ «Інститут землеробства НААН»). За рішенням Бюро від 23.07.1928 р. він член Науково-Консультаційної Ради НКЗС УСРР. 28.12.1929 р. Г.Г. Махов був призначений головою секції ґрунтознавства при Постійній комісії ВУАН з вивчення продукційних сил України. У наступному році видавництво «Радянський селянин»

(Харків) опублікувало найвідомішу його працю «Ґрунти України», яку НКО УСРР дозволив використовувати як посібник для сільськогосподарських вузів. Книгу, перевдану французькою та німецькою мовами, демонстрували в 1931 р. на міжнародній виставці в Лейпцигу (Німеччина), де вона отримала премію. З 15.03.1930 р. Г.Г. Махов — науковий співробітник відділу досліджень Українського НДІ сільськогосподарської меліорації (нині Інститут водних проблем і меліорації НААН), а з 15.04. того самого року до 1.01.1931 р. працював у ньому заступником директора з наукової роботи. Упродовж 1931–1933 рр. він — науковий керівник роботи з картографування ґрунтів України у Всеукраїнському НДІ агрогрунтознавства та хімізації сільського господарства (нині ННЦ «Інститут ґрунтознавства та агрохімії імені О.Н. Соколовського»). У 1933 р. Г.Г. Махова звільнили з роботи за політичними мотивами і заборонили користування його науковими працями. З 1935 р. він працює в Українському НДІ соціалістичного землеробства завідувачем сектору агрогрунтознавства, у 1937 р. отримує науковий ступінь доктора сільськогосподарських наук без захисту дисертації. Згідно з рішенням Президії АН УРСР від 4.06.1941 р. стає членом Комісії з природничо-історичного районування [2, 5].

Під час німецької окупації Києва разом із доцентом О. Зігелем створив і з 1942 р. очолив Краєвий НДІ ґрунтознавства, живлення

рослин та агротехніки. Влітку 1943 р. під керівництвом директора інституту Отто Шульц-Камфенхеля і за участю згодом всесвітньо-відомого еколога Г. Вальтера організував експедицію з дослідження ґрунтів окупованих територій України. За її підсумками чи не вперше було складено карту ерозійності ґрунтів, що експонувалася в 1944 р. в Чехословаччині й отримала золоту медаль. У 1944 р. Г.Г. Махов емігрував до Німеччини. Упродовж 1946–1948 рр. керував відділом ґрунтознавства агрохімічно-лісового факультету Українського технічно-господарського інституту в м. Регенсбурзі. У 1946–1952 р. він — дійсний член Української Вільної Академії наук (УВАН), а з 28.04.1946 р. — обраний до професорського складу математично-природничо-лікарської секції Наукового товариства імені Шевченка. У лютому 1948 р. очолив засновану 19-ту наукову групу УВАН геохімії і ґрунтознавства [5]. У 1948–1952 рр. — член редакційної ради «Енциклопедії українознавства» (м. Мюнхен, м. Нью-Йорк).

У березні 1949 р. Г.Г. Махов емігрував до США (м. Детройт). Наступного року ініціював створення й очолив Інститут вивчення географічних проблем України та США. Протягом 1950–1952 рр. керував управою групи УВАН у м. Детройті. У 1951 р. він створив першу повну класифікацію ґрунтів США.

Помер Г.Г. Махов у США 22 серпня 1952 р., похований у м. Бірмінгемі (штат Мічиган).

Висновки

Г.Г. Махов сприяв становленню сільськогосподарської дослідної справи в Україні та світі, очоливши провідні галузеві інституції: секцію ґрунтознавства СГНКУ, Інститут експериментального ґрунтознавства СГНКУ, відділ кори вивітрювання і четвертинних покладів Українського геологічного інституту, відділ ґрунтознавства Центральної агрохімічної лабораторії, секцію ґрунтознавства при Постійній комісії ВУАН з вивчення продукційних сил України, Український НДІ сільськогосподарської меліорації, сектор агрогрунтознавства Українського НДІ соціалістичного

землеробства, Краєвий НДІ ґрунтознавства, відділ ґрунтознавства агрохімічно-лісового факультету Українського технічно-господарського інституту (Регенсбург), Інститут для вивчення географічних проблем України та США (Детройт). Доклав зусиль до становлення ґрунтознавства як дисципліни в Київському інституті народної освіти, Харківському інституті сільськогосподарства та лісівництва імені Х.Г. Раковського, Українській Вільній Академії наук. Опублікував перший у країні підручник «Ґрунтознавство» та навчальний посібник «Ґрунти України».

У 20–30-х роках ХХ ст. Г.Г. Махов був керівником детального обстеження ґрунтів України, одним із фундаторів української школи ґрунтознавців-генетиків, організатором 12-ти науково-дослідних експедицій для вивчення ґрунтів республіки (Київщини, Донбасу, Степу, Західної України). Проводив спеціальні обстеження ґрунтів сільськогосподарських дослідних станцій, досліджував солонцеві ґрунти і засоби їх меліорації, проблеми дегенерації ґрунтів, лісонасадження в степах, боротьбу з посухою,

явища ерозії ґрунтів, вивчав культуру бавовнику і рисосіяння та цукрових буряків у сівознах. Досліджував різні спеціальні культури з урахуванням системи удобрення, обробітку ґрунту, їх впливу на агрофізичні показники. Г.Г. Махов був редактором фундаментального видання «Матеріали досліджень ґрунтів України» (вип. 1–7 за 1924–1928 рр.). Його творча спадщина налічує майже 180 праць, переважна більшість із них українською мовою, інші — російською, англійською та французькою.

Verhunov V.

National Scientific Agricultural Library of the NAAS, 10, Heroiv Oborony Str., Kyiv, 03127, Ukraine; e-mail: dnsbg_uaan@ukr.net; ORCID: 0000-0002-5476-4845

G.G. Mahov — an outstanding Ukrainian scientist in the field of agricultural science, the organizer of agricultural research (1886–1952)

Goal. To reveal the milestones of life and creative path, generalize the main scientific achievements of the talented scientist in the field of agricultural science, one of the founders of reclaimed soil science, the organizer of the domestic branch research, and the highest professional education in Ukraine G.G. Mahov. **Methods.** General scientific — analysis, synthesis, classification; historical — problematic, comparative historical, retrospective, biographical. **Results.** The contribution is highlighted of the scientist in the formation of leading scientific research institutions on soil science and agricultural melioration, soil science, as a mandatory discipline based on institutions of

higher agricultural education in Ukraine and the world. The creative searches of G.G. Makhov are revealed, the author of the first in the state textbook “Soil Science” and training manual “Soils of Ukraine”, to popularize branch achievements as a member of the editorial board of the journal “Soil Science”, the organizer of the First Congress of Soil Science of Ukraine, Director of the Agricultural Museum. **Conclusions.** The scientific heritage of the scientist is systematized in the following directions: agronomic and meliorative soil science, soil degeneration problems, forest plantation in the steppes, struggle against drought, soil erosion, fertilizer and soil cultivation systems, their influence on the agrophysical properties of the soil. As the priority development G.G. Mahov considered the first detailed map of Ukraine’s soils on a new morphologic-genetic basis, as well as the first map of soil erosion.

Key words: agrarian education, soil science, agricultural melioration, soil erosion.

DOI: <https://doi.org/10.31073/agrovisnyk202104-10>

Бібліографія

1. Вергунов В.А. Класик ґрунтознавства [проф. Г.Г. Махов]. *Дзеркало тижня*. 2005. 5–11 листоп. № 43 (571). С. 15.

2. Вергунов В. Наукова спадщина професора Г.Г. Махова — повернення із забуття. *Наукові записки Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка*. Сер.: Біологія. Тернопіль, 2002. Вип. 3. С. 188–194.

3. Вергунов В.А. Махов (Махів) Григорій Григорович (1886–1952). *Вчені — ґрунтознавці, агрохіміки, землероби*. Київ: Аграрна наука, 2003. С. 91–94.

4. Вергунов В.А. Махов (Махів) Г.Г. Видатні постаті України : біогр. довід. Вид. 2-ге, доп. Київ : МАУП 2007. С. 863–866.

5. Вальтер Г. та Клеопов Ю. Г. Махов — забуті сторінки вітчизняної науки, УААН, ДНСГБ, «Нікіт. ботан. сад — нац. наук. центр»; уклад. В.А. Вергунов, В.І. Мельник; за ред. В.М. Єжова; наук. ред. В.А. Вергунов. Сімферополь : Таврида, 2006. 158 с.

6. *Научные работники СССР из Москвы и Ленинграда*. Ч. VI «Наука и научные работники СССР». Ленинград: Изд-во АН СССР. 1928. С. 249.

7. *Професор Махов (Махів) Григорій Григорович (1886–1952) : біобібліогр. покажч. наук. пр. за 1914–1994 роки*. УААН, ДНСГБ, Ін-т гідротехніки і меліорації УААН; за ред. В. А. Вергунова. Київ, 2005. 119 с.